

V. Ανάδειξη - διαχείριση τοπίου και προστασία φύσης και βιοποικιλότητας

*Το τοπίο γεννιέται
όταν η ψυχή του ανθρώπου συναντήσει τη φύση.
Είναι η προβολή της ψυχής ενός λαού επάνω στην ύλη.
ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ*

Κατευθύνσεις:
Θέσπιση ενός αποτελεσματικού πλαισίου που θα διασφαλίζει την προστασία και ανάδειξη του μοναδικού τοπίου της Σαντορίνης, σύμφωνα με τις διεθνείς βέλτιστες πρακτικές και την ευρωπαϊκή σύμβαση (της Φλωρεντίας)
Ενεργή πολιτική προστασίας και διατήρησης των περιοχών Natura με θεσμοθέτηση των Σχεδίων Διαχείρισης και επέκταση των περιοχών προστασίας.
Συντονισμός και συνδυασμένη εφαρμογή της χωρικής και περιβαλλοντικής νομοθεσίας για την εξασφάλιση του βέλτιστου αποτελέσματος στην ρύθμιση και διαχείριση των περιοχών προστασίας και του τοπίου.

Η σημασία της προστασίας του τοπίου. Αναδρομή στο θεσμικό πλαίσιο

Ο εθισμός στην αλόγιστη άντληση αγαθών που η φύση απλόχερα προσφέρει είναι κοινό στοιχείο της ανθρώπινης μοίρας. Ως Έλληνες, χρόνια τώρα, εκμεταλλευτήκαμε τη Θήρα ως αναλώσιμο αγαθό. Επισκέπτες, θαυμαστές, αποδέκτες εισροών στα δημόσια έσοδα, υπερήφανοι γι' αυτόν τον ευλογημένο τόπο σπάνιας αισθητικής, διεθνούς τουριστικής ακτινοβολίας. Κατά καιρούς λάβαμε μέτρα προστασίας, όχι όμως επαρκή, ίσως και δειλά. Στο πέρασμα εκατονταετηρίδων το νησί έζησε εποχές ακμής, φυσικές καταστροφές, ένδεια, δυστυχία. Και άντεξε. Όμως η ανθρώπινη απληστία το λυγίζει. Υποχρέωσή μας να μεριμνήσουμε, πριν οι αντοχές του νησιού καμφθούν σε βαθμό μη αναστρέψιμο. Στο Αιγαίο στο ηφαιστειογενές σύμπλεγμα της Σαντορίνης, με την ιδιαίζουσα γεωμορφολογία, σμιλευμένο από τη θάλασσα και τον Εγκέλαδο, εμπλέκονται ανθρώπινη πνοή, αρχιτεκτονικά στοιχεία και άνυδρη γη, δημιουργώντας ένα πολύπτυχο εξαιρετικής ομορφιάς. Σε μια πορεία αιώνων, γηγενής πληθυσμός και έποικοι ταυτίστηκαν με το σκληρό, συχνά αφιλόξενο περιβάλλον, καλλιέργησαν τον τρόπο ζωής που αρμόζει και που επέτρεψε μια συνεχή πορεία, ανάλογα με τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές συνθήκες κάθε εποχής. Ένας συνεχής αγώνας επανεκκίνησης, επανάχρησης, αναπροσαρμογής, ακόμα και μετά την έκρηξη του ηφαιστείου του 1650 πΧ. και το σεισμό του 1956. Το νησί εκφράζει αυτό ακριβώς που ορίζει η «*Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου*» ή «*Σύμβαση της Φλωρεντίας*»: Ένα οικοσύστημα με ανθρώπινες μνήμες και συναισθηματικές επιρροές, μια περιοχή που αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος ως «*αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης φυσικών και/ή ανθρωπογενών παραγόντων*». Η έννοια του χρόνου και της ιστορικής συνέχειας, η ένταξη των κτηριακών συνόλων και των μνημείων στο ηφαιστειογενές σύμπλεγμα συγκροτούν τον ευρύτερο χώρο του νησιού και το τοπίο. Ωστόσο οι συνέπειες «ανάπτυξης» της βιομηχανίας του τουρισμού είναι ορατές. Στη Σύμβαση χρησιμοποιείται ο όρος «*περιοχή*» εκφράζοντας ευρύτερα τη γεωγραφική διάσταση του τοπίου: ξηρά, θάλασσα, υδάτινες ζώνες, μνημεία της φύσης και του πολιτισμού, δάση, γεωλογικά και

αγροτικά στοιχεία, με δράση και αλληλεπίδραση στο χρόνο, εντάσσονται στη Σύμβαση, ακόμα και αν έχουν αλλοιωθεί από αλόγιστες επεμβάσεις.

Η Προστασία του τοπίου και των περιοχών Natura στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο¹⁴

Στο εθνικό δίκαιο οι αναφορές προστασίας του τοπίου ξεκίνησαν από ετών, είναι πολλαπλές και διάσπαρτες, αλλά σταδιακά τείνουν να ξεκαθαρίσουν. Εννοιολογικά η προσέγγιση του Τοπίου είναι ιδιαίτερα σύνθετη, πολυδιάστατη και ως εκ τούτου ασαφής. Δεν αφορά το οικοσύστημα, το σκηνικό, ή τις μνήμες και συναισθηματικές επιρροές στον άνθρωπο. Είναι συγχρόνως όλα αυτά μαζί.

Η ελληνική έννομη τάξη είχε από μακρόν ανταποκριθεί στη σκοπιμότητα και αναγκαιότητα διατήρησης της φύσης, όχι μόνον υπό την έννοια του φυσικού περιβάλλοντος (πανίδα, χλωρίδα, δασική βλάστηση, γεωμορφικοί σχηματισμοί) αλλά και για λόγους αισθητικούς (αισθητική, ψυχική υγιεινή απόλαυση και ανάπαυση), λόγους εθνικής οικονομίας (τουρισμός) και πολιτισμού.

Αρχαιολογική νομοθεσία.

Ο ν. 1469/1950 εισήγαγε την έννοια των **τόπων ή έργων «χαρακτηριζομένων ως ιδιαιτέρου φυσικού κάλλους»** και προέβλεψε καθεστώς προστασίας σύμφωνα με τις διατάξεις του κ.ν.5351/1932 «*περί αρχαιοτήτων*». Το 1984 οι αρμοδιότητες χαρακτηρισμού των περιοχών φυσικού κάλλους της αρχαιολογικής νομοθεσίας, υπαγόμενες (αρχικά στο υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως και στην συνέχεια) στο ΥΠΠΟ, μεταφέρθηκαν στο τότε Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. Να προστεθεί και ο ν. 3029/2002 – προστασία αρχαιοτήτων – που διευρύνει την έννοια των πολιτιστικών αγαθών, ως προϊόντων διαχρονικής αλληλεπίδρασης και συγκρούσεων ανθρώπου και φύσης, άρα -παρά την μη ρητή αναφορά- περιλαμβάνει και το τοπίο. Σημειώνεται ότι η Σαντορίνη είναι ολόκληρη κηρυγμένη ως «*Τόπος ιστορικού και ιδιαιτέρου φυσικού κάλλους, χρίζοντος ειδικής Κρατικής προστασίας*» βάσει της αρχαιολογικής νομοθεσίας (ΦΕΚ 127B/1972).

Δασική νομοθεσία.

Οι διατάξεις του δασικού κώδικα (ν.δ. 8/1969 και 996/1971) υιοθετούν δύο νέες κατηγορίες προστατευόμενων περιοχών και τοπίου: α) Τα «*αισθητικά δάση*», δάση «*αναψυχής, υγείας και περιπάτου ή τοπία ιδιαιτέρου φυσικού κάλλους*» με ενδιαφέρον από άποψη αισθητική, υγιεινή και τουριστική και β) Τα «*διατηρητέα μνημεία της φύσεως*», εκτάσεις «*με ιδιαιτέραν παλαιοντολογικήν, γεωμορφολογικήν και ιστορικήν σημασίαν*», καθώς και τα μεμονωμένα στοιχεία της φύσης με αντίστοιχα χαρακτηριστικά.

Το Σύνταγμα του 1975 εμφύσησε νέα πνοή για την προστασία του περιβάλλοντος, την οποίαν ανήγαγε σε Συνταγματικά προστατευόμενη αξία και υποχρέωση του κράτους, που πρέπει να συνεκτιμάται κατά το σχεδιασμό της κρατικής δραστηριότητας σε όλους τους τομείς. Σημαντική η συνεισφορά του ΣτΕ, που προσέδωσε στην προστασία της φύσης και του τοπίου ιδιαίτερη βαρύτητα, προσφεύγοντας, στο άρθρο 24 του Συντάγματος. Και πριν αλλά και μετά την κύρωση της Σύμβασης επίκληση του

¹⁴ Βλέπε άρθρο Βλαντού Αλεξάνδρα: «Το τοπίο ως περιβαλλοντικό αγαθό» Νόμος και Φύσις (2010), ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: <https://nomosphysis.org.gr/12194/to-topio-os-antikeimeno-nomikis-prostasias-sxeseis-kai-antifaseis-metaksu-kanonon-dikaiou-kai-pragmatikotitas-oktobrios-2010/>

τοπίου γίνεται κατ' επανάληψη στην νομολογία σε περιβαλλοντικές κυρίως ρυθμίσεις. Κατά την κρατούσα νομολογιακή άποψη, «*επιβάλλεται ειδική προστασία και των περιοχών των οποίων τα οικοσυστήματα έχουν ιδιαίτερη αισθητική αξία συνδουαζόμενη, μάλιστα, και με πολιτιστικά ανθρωπογενή χαρακτηριστικά με τα οποία αποτελούν ενιαίο σύνολο*». Ως εκ τούτου «*ενιαία και αυτοτελή συστήματα τοπίου φυσικού και πολιτιστικού χαρακτήρα δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενα πολεοδομησης ούτε να ενταχθούν στον οικιστικό ιστό της πόλης (...)*».

Περιβαλλοντική νομοθεσία.

Ο ν.1650/1986 προσέγγισε την έννοια του περιβάλλοντος, αναγνώρισε την προστασία του ως «*θεμελιώδες και αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής και αναπτυξιακής διαδικασίας και πολιτικής*» και θέσπισε ιδιαίτερο προστατευτικό καθεστώς για το φυσικό περιβάλλον με κατάταξη των περιοχών σε διαβαθμισμένες κατηγορίες προστασίας¹⁵ ανάλογα με την σημασία τους και του προστατευτέου αντικειμένου, μεταξύ των οποίων και **προστατευόμενα τοπία και στοιχεία του τοπίου**.

Έτσι το **τοπίο εντάχθηκε στον περιβαλλοντικό σχεδιασμό**, ο οποίος επικεντρώθηκε μέσω των Ειδικών Περιβαλλοντικών Μελετών (ΕΠΜ) στις περιοχές υψηλής προστασίας των οικοσυστημάτων και στα προστατευτέα είδη και δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την προστασία του τοπίου ως αυτόνομου περιβαλλοντικού αγαθού σε συνέργεια με το ανθρωπογενές περιβάλλον. Από την άλλη μεριά τα χωρικά σχέδια δεν έκαναν χρήση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, παρ' ότι προβλέφθηκε στον νόμο ότι *ο χαρακτηρισμός και ο καθορισμός των ορίων και ο καθορισμός ζωνών προστασίας, περιοχών, στοιχείων ή συνόλων της φύσης και του τοπίου, που περιλαμβάνονται μέσα σε Ζ.Ο.Ε. γίνονται με την πράξη χαρακτηρισμού της ΖΟΕ (..)*. Ελάχιστες ΖΟΕ έκαναν χρήση της διάταξης του ν 1650/86, η οποία παρέπεμπε στον ορισμό του τοπίου και των εργαλείων προστασίας του, με αποτέλεσμα να μην οικοδομηθεί μια παράδοση σύνδεσης της πολιτικής διαχείρισης του τοπίου με τα χωρικά δρώμενα. Όταν μάλιστα καταργήθηκε το εργαλείο της ΖΟΕ μέσω του νεότερου πολεοδομικού και χωροταξικού πλαισίου (1997 και 1999) η προστασία του τοπίου αφαιρέθηκε πλήρως από το σπλοστάσιο του χωρικού σχεδιασμού. Η απώλεια αυτής της σύνδεσης επιβεβαιώθηκε με την τροποποίηση που έγινε στον ν 1650/86 με τον Ν 3937/2011 *περί βιοποικιλότητας*, τόσο στην διαγραφή της αναφοράς περί ΖΟΕ όσο και στην κατηγοριοποίηση των προστατευόμενων περιοχών όπου απαλείφθηκε ο σύνθετος ορισμός του προστατευτέου τοπίου που είχε δώσει ο ν 1650/86, παρότι διατηρήθηκε η έννοια προστασία τοπίου, αλλά με αόριστο και αλυσιτελή τρόπο. (πχ δεν προέβλεπε την επιβολή ειδικών όρων δόμησης για λόγους προστασίας του τοπίου)

Από την σύντομη αυτή αναφορά προκύπτει ότι αγνοήθηκε το γεγονός ότι τα χωρικά σχέδια είναι αυτά που επηρεάζουν άμεσα πλήθος ποσοτικών και ποιοτικών παραγόντων του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Η Πολιτεία επέλεξε, για τις περιβαλλοντικές συνιστώσες, την υιοθέτηση ενός

¹⁵ Οι κατηγορίες περιοχών προστασίας του ν 1650/86 (αρ 18 παρ3) ήταν: απόλυτης προστασίας της φύσης, προστασίας της φύσης, εθνικά πάρκα, προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί, **προστατευόμενα τοπία και στοιχεία του τοπίου** και περιοχές οικονομικής ανάπτυξης. Στο άρθρο 19 παρ4 προσδιορίζονται σαφέστερα τα προστατευόμενα τοπία και ορίζεται ότι: απαγορεύονται οι δραστηριότητες που μπορεί να φέρουν αλλοίωση, σύμφωνα με τις ειδικότερες ρυθμίσεις των οικείων κανονισμών, διατύπωση που παραπέμπει στους «κανονισμούς λειτουργίας» των προστατευόμενων περιοχών, με την έννοια των σημερινών «Σχεδίων Διαχείρισης»

αυτόνομου πλαισίου εργαλείων και δράσεων, κατ' ουσίαν ανεξάρτητου από αυτό των χωρικών συνιστωσών. Σε κάθε περίπτωση οι επιλογές ως προς τις σχέσεις «περιβάλλον-χώρος» στάθηκαν μοιραίες για την αλλοίωση του τοπίου, και όχι μόνον.

Χωροταξική νομοθεσία.

Το ανωτέρω κενό αποκαθίσταται με το Γενικό Πλαίσιο Χ.Σ.Α.Α. που ενέκρινε η Βουλή το 2008, το οποίο ενέταξε στους στόχους του «την ανάδειξη των μοναδικής αξίας φυσικών και πολιτιστικών πόρων...». και θέσπισε κατευθύνσεις για τη «*Διαχείριση του φυσικού και πολιτιστικού πλούτου*», και «*τις περιοχές προστασίας της φύσης και του τοπίου*», όπου προβλέπει: *Διεύρυνση της προστασίας των αρχαιολογικών χώρων, με την ένταξη σε αυτούς της διαφύλαξης των τοπίων, καθιέρωση τυπολογίας τοπίων, απογραφή τους βάσει αυτής και αναγνώριση των τοπίων που χρήζουν παρεμβάσεων διαφύλαξης και προστασίας. Διατύπωση όρων και προϋποθέσεων για την προστασία των, μικρής κλίμακας, τοπίων που αφθονούν στον αγροτικό και τον αστικό χώρο, σε συνδυασμό με την επιδίωξη ήπιας και ποιοτικής τουριστικής ανάπτυξης.*

Τέλος «για την προστασία του τοπίου και της υπαίθρου από την άναρχη οικιστική ανάπτυξη», οι κατευθύνσεις συνδέονται κυρίως με την αρχή της συμπαγούς πόλης, τον περιορισμό της διάσπαρτης εκτός σχεδίου δόμησης και την δημιουργία υποδοχών δραστηριοτήτων, καθήκον που «αναθέτει» στα υποκείμενα χωρικά σχέδια.

Οι κατευθύνσεις του ΕΠΧΣΑΑ δεν περιλαμβάνουν περαιτέρω εξειδίκευση κριτηρίων και μέσων στρατηγικής εμβέλειας, αλλά το 2011, το ΥΠΕΚΑ κατήρτισε νέες «*Προδιαγραφές Αναθεώρησης των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης*» (ΠΠΧΣΑΑ) εντάσσοντας στις οικείες μελέτες την αξιολόγηση και διαχείριση του τοπίου.

Σήμερα η εργασία των ΠΠΧΣΑΑ, που αφορά σε μια πρώτη καταγραφή των τοπίων και κατάταξη σε εθνικής περιφερειακής η τοπικής εμβέλειας, αποτελεί μια καλή βάση για να προχωρήσει η θέσπιση πιο συγκεκριμένων μέτρων με τα Τοπικά Πολεοδομικά Σχέδια ή με τα Σχέδια Διαχείρισης των Προστατευόμενων περιοχών.

Ευρωπαϊκή σύμβαση για το τοπίο.

Το 2010 η Ελλάδα κύρωσε την «*Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Τοπίου*» του Συμβουλίου της Ευρώπης (2004), και την ενσωμάτωσε στο εθνικό δίκαιο (αρ 30 ν.3827/2010), παρέχοντας ένα σύγχρονο, κατευθυντήριο, νομοθετικό πλαίσιο, με ό,τι αυτό συνεπάγεται σε υποχρεώσεις έναντι της διεθνούς κοινότητας. Η ουσιαστική όμως ενεργοποίησή της μπορεί να γίνει με τη νεότερη χωρική και περιβαλλοντική νομοθεσία οι οποίες προβλέπουν την χρήση κανονιστικών μέτρων για την προστασία του τοπίου.

Νέα χωροταξική / πολεοδομική και περιβαλλοντική νομοθεσία.

Οι διατάξεις Χωρικού Πολεοδομικού Σχεδιασμού, ν. 4759/2020 που προβλέπουν ρητά την προστασία του τοπίου στο αντικείμενο των Περιφερειακών Χωροταξικών¹⁶ και των Τοπικών Πολεοδομικών Σχεδίων¹⁷, καθώς και το Περιβαλλοντικό πλαίσιο του ν.4685/2020¹⁵, παρέχουν ευρεία γκάμα δυνατοτήτων ρύθμισης που άπτονται της προστασίας και διαχείρισης του τοπίου. Θα ήταν δε θετικό να χρησιμοποιηθούν ενιαία και συντονισμένα οι διατάξεις από τις δύο νομοθεσίες, δεδομένου ότι παραπέμπουν και οι δύο σε κοινό πλαίσιο χρήσεων γης, που είναι το ΠΔ 59 του 2018, το οποίο συμπληρώθηκε με τους ανωτέρω δύο νόμους.

Η επικείμενη ανάθεση μελετών ΤΠΣ και η παράλληλη εκπόνηση περιβαλλοντικών μελετών σε όλες τις περιοχές Natura (οι οποίες έχουν προηγηθεί και άρα ολοκληρώσει το χρονοβόρο σκέλος της μελέτης που απαιτεί παρατήρηση των έμβιων προστατευτέων αντικειμένων σε μεγάλη χρονική διάρκεια) ευνοεί αυτή την συνεργασία, η οποία μπορεί να είναι πολύτιμη, διότι θα επιτρέψει -κατά την επεξεργασία των ΠΔ- να συνεκτιμηθούν το επιστημονικό σκέλος και η στοχοθεσία τόσο των ΕΠΜ όσο και του χωρικού σχεδιασμού.

Δεν μας λείπουν συνεπώς οι θεσμοί ούτε οι νόμοι. Μας λείπει μια θαρραλέα πορεία και πίστη στη διάσωση της μοναδικής συνύπαρξης ουρανού, φύσης και θάλασσας που μας περιβάλλει και των πολιτισμικών μας αγαθών υλικών κα άυλων, ακόμα και αν αυτό απαιτεί περιορισμό των αναμενόμενων οφελών από την υπεραξία γης. Η Σαντορίνη πληγώνεται και απαιτείται άμεση δράση με τα μέσα που διαθέτουμε και τον βέλτιστο συνδυασμό τους.

Κατά την συζήτηση στη Βουλή του ν 4865/20, χαρακτηρίστηκε «αντιπεριβαλλοντική» η προσθήκη πλήθους ειδικών χρήσεων στις ζώνες προστασίας και, καλό θα ήταν να διαψευστούν οι διατυπωθείσες ανησυχίες, με ορθή χρήση αυτής της δυνατότητας, δηλαδή να μην οδηγήσει σε συρρίκνωση του

¹⁶ Αρ 8 παρ3 (...) περιλαμβάνουν σε ειδικό Παράρτημα, που συνοδεύεται από κείμενα και διαγράμματα κατάλληλης κλίμακας, κατευθύνσεις ανά δήμο που αφορούν ιδίως: (...) ζ) **στην προστασία, διαχείριση και τον σχεδιασμό του τοπίου.**

¹⁷ Αρ 10 παρ3,γ) Περιοχές Προστασίας (Π.Ε.Π.) και Περιοχές με ειδικό νομικό καθεστώς (Π.Ε.Κ.): γα) περιοχές, οι οποίες διαθέτουν ιδιαίτερος αξιολογικά φυσικά ή πολιτιστικά στοιχεία που χρήζουν προστασίας, προβολής και ανάδειξης. (...) καθορίζονται οι επιτρεπόμενες (...) και απαγορεύσεις στις χρήσεις γης και στη δόμηση, καθώς και στην εν γένει άσκηση δραστηριοτήτων και λειτουργιών, **για λόγους προστασίας του φυσικού ή πολιτιστικού περιβάλλοντος και του τοπίου.** Η ανωτέρω διάταξη ισχύει και για τα Ειδικά Πολεοδομικά.

¹⁵ Συγκεκριμένα με το άρθρο 46 του 4865/20 (αντικατάσταση του αρ 19 του Ν 1650) προβλέπονται (Παρ2γ γ.) τα **Προστατευόμενα τοπία και προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί.** που αναφέρονται όμως στο φυσικό περιβάλλον και οι **Ζώνες βιώσιμης διαχείρισης φυσικών πόρων** (Παρ2.δ): που ορίζονται εκτάσεις προστατευόμενων περιοχών, στις οποίες είναι δυνατό να συνυπάρχει το προστατευτέο αντικείμενο μαζί με σχετικές πολιτισμικές αξίες ή/και ανθρωπογενείς δραστηριότητες που προάγουν τη βιώσιμη διαχείριση φυσικών πόρων ή/και τη βιώσιμη ανάπτυξη, αυτή, δηλαδή, που υπηρετεί την προστασία του περιβάλλοντος, την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική συνοχή και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Ανθρωπογενείς δραστηριότητες εντός της ζώνης αυτής, όταν μπορούν να οδηγήσουν σε υποβάθμιση του βαθμού διατήρησης του προστατευτέου αντικειμένου στην προστατευόμενη περιοχή και ιδιαιτέρως της κατάστασης διατήρησης του προστατευτέου αντικειμένου σε εθνικό επίπεδο, υπόκεινται σε κατάλληλες ρυθμίσεις βάσει των σχετικών προβλέψεων της πράξης χαρακτηρισμού της προστατευόμενης περιοχής και του οικείου Σχεδίου Διαχείρισης. Στις ζώνες βιώσιμης διαχείρισης φυσικών πόρων επιτρέπονται ορισμένες ή/και όλες από τις ειδικές κατηγορίες χρήσεων του άρθρου 14δ του ΠΔ. 59/2018 (Α' 114). Οι ειδικές αυτές χρήσεις επιλέγονται και δύναται να εξειδικεύονται, κατά περίπτωση, για κάθε προστατευόμενη περιοχή, βάσει της ΕΠΜ (...) 5. Στις ζώνες του παρόντος μπορεί να περιλαμβάνονται και περιοχές που υπάγονται σε ειδικά καθεστώτα (όπως ενδεικτικά: δάση, αρχαιολογικοί χώροι και ζώνες προστασίας Α' και Β' αρχαιολογικών χώρων, βιότοποι) και απεικονίζονται στα κατά περίπτωση σχέδια χρήσεων γης.

βαθμού προστασίας αλλά σε διεύρυνση των ορίων των περιοχών προστασίας. Για παράδειγμα οι **Ζώνες βιώσιμης διαχείρισης φυσικών πόρων**, που δυνητικά περιλαμβάνουν ευρεία γκάμα χρήσεων αλλά με ποικίλους περιορισμούς ως προς την δόμηση και την άσκηση δραστηριοτήτων, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την θέσπιση περιμετρικής/περιφερειακής ζώνης γύρω από τις περιοχές Natura, για την προστασία του τοπίου αλλά και ως ζώνη μετάβασης (buffer zone).

Οι **θεσμικές δυνατότητες για την προστασία του αγροτικού τοπίου του νησιού** αξίζουν ειδικής επισήμανσης. Στο κοινοτικό δίκαιο το αγροτικό τοπίο έχει ενταχθεί αυτόνομα, στα πλαίσια περιβαλλοντικής πολιτικής, αλλά και της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ). Σειρά Κανονισμών της ΚΑΠ επιτρέπουν στα ΚΜ να θεσπίζουν μέτρα σε «ευαίσθητες περιβαλλοντικά περιοχές, προκειμένου να συμβάλλουν στην εισαγωγή ή διατήρηση πρακτικών για τη γεωργική παραγωγή, οι οποίες θα συμβιβάζονται με τις απαιτήσεις προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και θα εξασφαλίζουν κατάλληλο εισόδημα στους γεωργούς». Στις ευαίσθητες περιοχές εντάσσεται και το τοπίο. Ειδικά στον Κανονισμό 2078/1992 προβλέπεται δυνατότητα των ΚΜ «να θεσπίσουν ειδική ενίσχυση για μαθήματα και κύκλους πρακτικής εξάσκησης, που εναρμονίζονται με την προστασία του τοπίου».

Περιοχές Προστασίας Δικτύου Natura 2000 Ισχύουσες Θεσμικές ρυθμίσεις

Στο νησί έχουν καταγραφεί δύο περιοχές του δικτύου Natura 2000.

1^η: Τα ηφαιστιογενή νησάκια Παλαιά και νέα Καμένη, την καρδιά της προϊστορικής ηφαιστειακής Καλδέρας, την κορυφογραμμή όρους Προφήτης Ηλίας (566μ.) επί του κυρίως νησιού, τη μόνη με ασβεστολιθικά πετρώματα που δεν σκεπάστηκε από το ηφαιστειογενές υλικό της έκρηξης του 1650 πχ. Φιλοξενεί σημαντικό αριθμό σπάνιων τύπων οικοτόπων, φυτών, και ζώων.

2^η: Ομάδα μικρών νησιών στο ανοικτό πέλαγος νοτιοδυτικά της Σαντορίνης (Χριστιανά, Ασκανιά, Εσχάτη) με σπάνιους τύπους οικοτόπων και ζώων.¹⁸

Η **ΖΟΕ Θήρας** εγκεκριμένη το 1990, όπως τροποποιήθηκε με το ΠΔ του 2012 έχει συνεισφέρει, ως ένα βαθμό, στη συγκράτηση της φθοράς. Ο χρόνος όμως την έχει ξεπεράσει. Τα προβλεπόμενα μέτρα δεν αρκούν, χρειάζεται επανεξέταση και λήψη περαιτέρω περιορισμών, τόσο στο μέγεθος των κατατμήσεων όσο και στο μέγεθος και στο εύρος των χρήσεων γης. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και σε προστατευόμενες περιοχές, για κάθε επέμβαση, που επιτρέπεται ή απαγορεύεται, ορίζεται απόσταση μόλις 150 μ. και μάλιστα από τον αιγιαλό.

Προτάσεις

α. Για το τοπίο¹⁹

Στην «Καταγραφή Δεδομένων» που έχει ήδη εκπονηθεί από την ΕΛΛΕΤ υπάρχει αναφορά στα αξιολογικά τοπία και ασφαλώς δεν είναι τα μόνα. Το νησί συντίθενται από ευρεία γκάμα προστατευόμενων τοπίων (λειτουργικά τμήματα ή μεμονωμένα στοιχεία της φύσης με γεωλογική, γεωμορφολογική αξία, φυσικοί σχηματισμοί μνημειακού χαρακτήρα, ύφαλοι, σπηλιές...).

¹⁸ Η πρώτη περιοχή έχει Κωδικό GR 420003, έκταση 11,500στρ., μέσο υψόμετρο 250μ, ενώ η 2η Κωδικό GR 4220022, έκταση 1460στρ., μέγιστο υψόμετρο 284μ. Με την αναθεώρηση του 2017 οι ανωτέρω κωδικοί ενοποιήθηκαν σε έναν.

¹⁹ Πολύ χρήσιμη στάθηκε η έκδοση των πρακτικών του συμποσίου που οργανώθηκε στο Μεταπτυχιακό Τμήμα Αρχιτεκτονικής Τοπίου του ΑΠΘ τον Μάιο του 2020, με θέμα: «Εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για το Τοπίο: απορρέουσες υποχρεώσεις ως προς τις μελέτες και τα έργα».

Είναι απολύτως απαραίτητο, περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους να προστατευθούν καθώς απειλούνται από εξαφάνιση κάτω από την μεγάλη τουριστική πίεση. Προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στη Βλυχάδα (σε βάθος 500μ από την ακτή), το Ακρωτήριο (Μέσα Πηγάδια, Άσπρη Παραλία, περιοχή Καμπιά, περιοχή καλντέρας και η νότια πλευρά του Ακρωτηρίου), και κατά μήκος του δρόμου προς τον Προφήτη Ηλία. Στο Ακρωτήριο μια πρόταση για να προστατευθούν οι μοναδικές αυτές εκτάσεις από τη δόμηση είναι να χαρακτηριστούν στο νέο Ειδικό Πολεοδομικό Σχέδιο ως εκτάσεις προστασίας τοπίου ή/και υψηλής γεωργικής παραγωγικότητας. Επίσης πρέπει να περιληφθούν σε αυτό κάποιες περιοχές στην Οία το Μαύρο και το Κόκκινο βουνό, καθώς και οι φυσικοί σχηματισμοί στην ανατολική πλευρά του νησιού από τον Καρτεράδο μέχρι τον Μονόλιθο και σε βάθος μεγαλύτερο από αυτό που ισχύει σήμερα.

Η επικείμενη μελέτη Ειδικού Πολεοδομικού Σχεδίου (ΕΠΣ) θα αποτελέσει το πρώτο καίριο εργαλείο προσέγγισης του θέματος. Στο άρθρο 11 του ν. 4759/2020 καταγράφονται στοιχεία και πληροφορίες που το ΕΧΣ οφείλει να περιέχει. Οι υπάρχουσες «Τεχνικές προδιαγραφές μελετών Ειδικών Χωρικών Σχεδίων» του 2017 δεν προσφέρονται, αλλά αναμένεται επανέκδοση, και δημοσιοποίηση για διαβούλευση. Προτείνουμε να περιλαμβάνουν οι προδιαγραφές: αναγνώριση των τοπίων του νησιού, την καταγραφή, ανάλυση των χαρακτηριστικών τους, των δυνάμεων και πιέσεων που δέχονται, ώστε να διαμορφωθούν οι προτάσεις μέτρων προστασίας και διαχείρισης, και να προβλεφθεί ρητά στην ΥΑ των προδιαγραφών, ότι μέσω των ρυθμίσεων του ΤΠΣ υλοποιείται η υποχρέωση που έχει αναλάβει η Χώρα με την κύρωση της σύμβασης προστασίας του τοπίου²⁰.

Το υπό εκπόνηση Περιφερειακό Χωροταξικό Πλαίσιο (ΠΠΧΣΑΑ) Νοτίου Αιγαίου, καίτοι μη εγκεκριμένο προς το παρόν, παρέχει μια κατηγοριοποίηση των τοπίων²¹ και κατευθύνσεις εξειδίκευσης «των κεντρικών αξόνων διαχείρισης φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος», τις οποίες η μελέτη ΕΠΣ καλείται να εξειδικεύσει. Η αναγνώριση και η καταρχήν οριοθέτηση των τοπίων, αναγκαία για την εφαρμογή μέτρων προστασίας, είναι σκόπιμο να γίνει αντικείμενο ευρείας διαβούλευσης και συνεργασίας με την επιβλέπουσα υπηρεσία και τις τοπικές αρχές, με λογική σύννεσης, όχι ακρότητας προς την μία ή την άλλη κατεύθυνση. Σημειώνεται ότι η Σύμβαση στηρίζεται τα μέγιστα στην αποδοχή και σύμπραξη της τοπικής κοινωνίας, γεγονός που πρέπει όλοι να σεβαστούμε, εάν επιθυμούμε να διαφυλάξουμε τη μοναδικότητα του νησιού.

Η έγκριση του ΕΠΣ προϋποθέτει σύνταξη ΣΜΠΕ που προβλέπεται να εκπονείται παράλληλα και καλείται να εξειδικεύσει κατευθύνσεις, όρους και μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος. Η παράλληλη εκπόνηση επιτρέπει την συνέργεια και αλληλοτροφοδότηση των δύο μελετών, ώστε να αποφευχθεί η επανάληψη αναζήτησης πληροφοριών και στοιχείων, για λόγους ταχύτητας και αρμονικότερου αποτελέσματος.

Για το **Αγροτικό Τοπίο στη Σαντορίνη**, πρώτη ζώνη παραγωγής οίνων Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης (ΠΟΠ) του εθνικού καταλόγου, οι προαναφερθείσες δυνατότητες βάσει και του κοινοτικού δικαίου μπορούν να προσφέρουν πολλά στην οικονομία. Σε συνδυασμό μάλιστα με επιδοτήσεις

²⁰ Η πρόταση αυτή κατατέθηκε από την ΕΛΛΕΤ στην πρόσφατη διαβούλευση επί του σχεδίου προδιαγραφών για τα Τοπικά Πολεοδομικά Σχέδια (ΤΠΣ) αλλά προφανώς ισχύει και για τα ΕΠΣ.

²¹ Στον Πίνακα 4.6.8.3-1, της μελέτης ΣΜΠΕ, Τυπολογία Τοπικών Ενοτήτων και Χωρική Κατανομή, σημειώνονται τα κυριότερα στοιχεία του τοπίου ανά νησί.

του υπουργείου Γεωργίας (βλ. προτάσεις στο κεφ προστασία αγροτικής γης και παραγωγής) ανοίγονται δυνατότητες, ώστε να παύσει το νησί να στηρίζεται στην μονοκαλλιέργεια του τουρισμού. Εάν επιτευχθεί ανάπτυξη αμπελώνων σε αγροτικό τοπίο, διασφαλίζεται ένα επί πλέον μοναδικό εχέγγυο ποιότητας των προϊόντων ΠΟΠ. Ενισχύεται παράλληλα η αμπελοοινική παράδοση και οι δυνατότητες της οινοποιείας ως γνώσης, στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Αν οι προοπτικές ευοδωθούν το νησί θα μπορούσε να διεκδικήσει ακόμα και το Ευρωπαϊκό Βραβείο Τοπίου που έχει θεσπιστεί από τη Σύμβαση.

β. Για τις περιοχές προστασίας και το τοπίο μέσω της περιβαλλοντικής νομοθεσίας

Ασφαλώς η Σαντορίνη, πέραν των προαναφερθέντων δύο περιοχών Natura, διαθέτει και άλλες περιοχές, χερσαίες, υδάτινες, θαλάσσιες ή μικτού χαρακτήρα, φυσικές ή ημιφυσικές που χρήζουν προστασίας και διατήρησης. Ήδη το ΕΛΚΕΘΕ έχει προτείνει την **θεσμοθέτηση θαλάσσιας προστατευόμενης περιοχής** γύρω από το Ακρωτήρι, (από τη θέση Μέσα Πηγάδια, γύρω από το Φάρο και μέχρι τους Μπαλάδες στο νότιο τμήμα της καλντέρας). Είναι μία ζώνη έκτασης 6 τετραγωνικών χιλιομέτρων, και η πρόταση να ενταχθεί στο δίκτυο Natura 2000, είχε κατατεθεί ήδη το 2016 κατά τη διάρκεια του έργου της «*Εποπτείας της κατάστασης διατήρησης ειδών και τύπων οικοτόπων κοινοτικού ενδιαφέροντος*».

Η «Θηραϊκή Θάλασσα» έχει ζητήσει να θεσμοθετηθεί ως θαλάσσια προστατευόμενη περιοχή ευρύτερη θαλάσσια περιοχή της Σαντορίνης για λόγους προστασίας από την υπεραλίευση και την συνεπακόλουθη υποβάθμιση θαλάσσιων οικοσυστημάτων (το θαλάσσιο περιβάλλον της Σαντορίνης έχει αξιολογηθεί το 2012, όμως η κατάσταση βαίνει φθίνουσα). Η ανάπτυξη του τουριστικού κλάδου έχει οδηγήσει σε σημαντική επέκταση την αγορά αλιευτικών προϊόντων όλο το χρόνο, γεγονός που έχει αυξήσει τον κλάδο της επαγγελματικής αλιείας στο νησί, και συνεπώς έτσι ασκούνται ισχυρές πιέσεις και απειλές στα ιχθυοαποθέματα αλλά και στους θαλάσσιους οικοτόπους (Ποσειδωνίες, Τραγάνες κ.α.), Επιβάλλεται ο έλεγχος της υπεραλίευσης και αποτροπή κακών/καταστρεπτικών ή μη βιώσιμων αλιευτικών πρακτικών.

Η τρέχουσα μελέτη ΕΠΜ νοτίου Αιγαίου έχει ως αντικείμενο την ρύθμιση των ήδη οριοθετημένων περιοχών Natura , αλλά θα ήταν σκόπιμο να καταγράψει και νέες προτάσεις και να προχωρήσει σε μια κατ' αρχήν πρόταση οριοθέτησής τους, ακόμα και αν δεν προβλέπεται από την τρέχουσα σύμβαση η επεξεργασία σχεδίων διαχείρισης για νέες περιοχές. Θα βοηθήσει στην συνεργασία με το ΕΠΣ, δηλαδή στην συνέργεια περιβαλλοντικής και χωρικής επιστημονικής και πολιτικής προσέγγισης.

Πάντως και στο αντικείμενο του ΕΠΣ προβλέπεται η οριοθέτηση και λήψη μέτρων για τις *Περιοχές Προστασίας* ΠΕΠ (Αρ 10 παρ. 3γ, ν. 4759/2020) και τα μέτρα που μπορούν να ληφθούν δεν διαφέρουν με όσα καταγράφηκαν για το τοπίο, συμπληρωμένα ενδεχομένως με άλλα που θα προκύψουν από την ΕΠΜ.

Εντός των περιοχών Natura και των λοιπών περιοχών προστασίας προφανώς εντάσσονται και τοπία. Όπως προαναφέρθηκε οι διαδικασίες μπορούν κάλλιστα να συνδυαστούν, κυρίως ως προς την εξέταση/καταγραφή των δεδομένων ανάλυσης, αξιολόγησης και αναγκαίων μέτρων, προς αποφυγή άσκοπων επικαλύψεων και πολυνομίας.

Ο ευρύς κατάλογος χρήσεων που μπορούν να επιτραπούν σε περιοχές προστασίας, σύμφωνα με το άρθρο 44 του ν.4759/2020, ανάλογα με την κατηγοριοποίηση και το είδος αυτών, δεν αποτελεί de facto οδηγό, γιατί η επιλογή τους απαιτεί εξειδίκευση και έλεγχο συμβατότητας βάσει της ΕΠΜ.

Το ΠΔ της ΕΠΜ μπορεί να ορίσει απαγορεύσεις δραστηριοτήτων και επεμβάσεων που θίγουν προς το χειρότερο τη φυσική κατάσταση ή έμμεσα μπορούν να υπονομεύσουν την εξέλιξή της στο χρόνο, καθώς και μηχανισμό παρακολούθησης βοηθούμενο και από τη ΣΜΠΕ του. Σε κάθε περίπτωση είναι αναγκαία, θεσμικά και ουσιαστικά, η συνεργασία με τον προβλεπόμενο στον ν 4519/18 Φορέα Διαχείρισης- ΦΔ Κυκλάδων ή, αν δεν έχει συσταθεί, με τον νεοσυσταθέντα Εθνικό φορέα ΟΦΥΠΕΚΑ. Ο νέος αυτός φορέας καλείται να καλύψει σε εθνικό επίπεδο τις ανεπάρκειες του προηγούμενου συστήματος προστασίας που βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στην εθελοντική προσφορά των μελών των ΔΣ των φορέων διαχείρισης. Για την ΕΛΛΕΤ το στοίχημα στο οποίο θα κριθεί ο νέος φορέας είναι η ικανότητά του να χαράξει μια εθνική πολιτική προστασίας που θα συμβάλλει **στην προώθηση αντιλήψεων οικοανάπτυξης σε Περιφερειακό Επίπεδο**, με άξονα την ανάδειξη των περιοχών προστασίας της βιοποικιλότητας, του τοπίου και του αγροτοδιατροφικού τομέα, ως ισχυρά σημεία των περιφερειακών ενότητων στις οποίες εντάσσονται οι περιοχές προστασίας.

Η ολοκλήρωση της διαδικασίας χαρακτηρισμού, λήψης μέτρων προστασίας και διαχείρισης των περιοχών (ΠΔ και σχέδια Διαχείρισης), βάσει Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης δεν είναι ούτε απλή, ούτε σύντομη. Η έγκαιρη παρέμβαση απαιτεί ρεαλισμό.

Αν το ΕΠΣ προηγηθεί της ολοκλήρωσης της ΕΠΜ μπορεί να προβλέψει τις δέουσες ρυθμίσεις. Για τις περιοχές τοπίων καταθέτουμε ενδεικτικές προτάσεις: να ελέγχεται αυστηρά η δόμηση (όχι οχλούσες χρήσεις, θέση και ένταξη του κτιρίου στο περιβάλλον και στο κτήμα, μέγεθος ογκοπλαστική διαμόρφωση συμβατή με το ανάγλυφο κλπ) ενώ σε περιοχές τοπίων εκτός σχεδίου, εκτός ορίων οικισμών, πέραν των ανωτέρω, προτείνεται να ισχυροποιηθεί το όριο κατάτμησης και αρτιότητας της ΖΟΕ. Έλεγχος της δόμησης (χρήση κτιρίων, θέση, μέγεθος, οπτικές φυγές κλπ) μπορεί να γίνεται και σε μια ζώνη γύρω από την περιοχή προστασίας του τοπίου (buffer zone, ενδεικτικά πλάτους από 200μ ως 500μ.) τόσο πριν όσο και μετά την θεσμοθέτηση των περιοχών. Τήρηση αποστάσεων από την παραλία για κάθε επιτρεπτή επέμβαση, επιβάλλεται και λόγω των φαινομένων κλιματικής αλλαγής που ήδη μας πλήττουν. Αναγκαίος βέβαια και ο περιορισμός του μεγέθους και όγκου των κτιρίων και των επιτρεπόμενων χρήσεων της ΖΟΕ.

Σημειώνεται πάντως ότι αν η εφαρμογή των μέτρων εγκλωβίζεται σε αντιδράσεις συμφερόντων και εφόσον η διαδικασία χαρακτηρισμού των περιοχών προστασίας τοπίου έχει αρχίσει, μπορεί να γίνει χρήση του άρθρου 47 παρ. 6 του ν.4685/2020, με βάση την οποία ο Υπουργός Περιβάλλοντος μπορεί με Απόφαση (διάρκεια 3χρ. 2+1) να θέσει περιορισμούς σε επεμβάσεις και δραστηριότητες που ασκούν βλαπτική επίδραση σε περιοχές στοιχεία ή σύνολα της φύσης και του τοπίου. Η διάταξη αυτή που δεν έχει τον χαρακτήρα αναστολής, μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως άμεσο μέτρο προ της ολοκλήρωσης του ΠΔ/τος που θα ρυθμίσει συνολικά τον χώρο μέσω του ΕΠΣ ή της ΕΠΜ.

γ) Ανέλκυση του Sea Diamond

Τέλος η παρούσα έκθεση δεν μπορεί να παραλείψει την αναγκαιότητα **ανέλκυσης του Sea Diamond**, του ρυπογόνου ναυαγίου που συνεχίζει για 14 χρόνια να υποβαθμίζει το φυσικό θαλάσσιο περιβάλλον χωρίς καμία ενέργεια, παρά τις δικαστικές αποφάσεις, τις μελέτες και τις πραγματογνωμοσύνες που έχουν δει το φως της δημοσιότητας, και παρά το γεγονός ότι είναι τεχνικώς εφικτή η ανέλκυση. Η επιβάρυνση που έχει επιφέρει το ναυάγιο στην περιοχή είναι σαφής και ο μοναδικός τρόπος απο-

τροπής της, είναι η οριστική απομάκρυνση του, από τον φορέα που φέρει την ευθύνη αποκατάστασης. Κάθε άλλη καθυστέρηση ή ενέργεια θα έχει ως αποτέλεσμα την οικολογική και όχι μόνον καταστροφή της Καλντέρας.